

Enerji Bağlamında Arktik ve Geleceği

Dr. Anıl Çağlar ERKAN¹

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

ÖZET

İnsanlığın karşı karşıya olduğu son dönemin en önemli tehdidi şüphesiz iklim değişikliğidir. Küresel ölçekte felaket senaryolarının merkezinde yer alması bunun göstergelerindedir. Buna karşın iklim değişikliği sorunu, kriz olgusunun doğası gereği içerisinde tehditlerle birlikte birtakım fırsatları da barındırmaktadır. Özellikle her geçen gün hızla eridiğine tanıklık ettiğimiz Arktik bölgesiyle ilişkili görünür hale gelmeye başlayan bir takım olguları bu kapsamda ele almak mümkündür. Söz konusu olgular Arktik coğrafyasının politik ve stratejik açıdan önemli hale gelmeye başlamasını da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda Arktik bölgesinin artan öneminde küresel iklim değişikliğinin birbiriyle ilişkilendirebileceğimiz iki olgu ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki bölgede büyük miktarlardaki stratejik enerji kaynakları rezervlerinin varlığının kanıtlanmasıdır, diğeri yeni deniz ticaret güzergahlarının kullanılabilir hale gelmeye başlamasıdır. Bu doğrultuda Arktik coğrafyasının enerji bağlamındaki geleceğine ilişkin projeksiyonlar uluslararası arenada gündemin önemli başlıkları arasına girmiştir. Çalışmada Arktik coğrafyasının gelecekteki niteliğine yönelik enerji bağlamındaki projeksiyonlar ele alınmaktadır. Bölgenin enerji kaynakları bakımından zengin oluşu ve yakın dönemde deniz ticaret yollarının kullanılabilir hale geleceği göz önüne alındığında çalışmada Arktik'in enerji bağlamında gelecekteki niteliğine ilişkin en rasyonel projeksiyonlar ele alınmaktadır. Tüm bunlar ışığında çalışmada Arktik coğrafyasının yakın gelecekteki niteliğine ilişkin karşılaştırılması en muhtemel sonuçlar enerji bağlamında değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arktik, KDY, Koridor, Hub, Enerji Jeopolitiği.

¹ Öğr. Gör. Dr. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, acerkan@mehmetakif.edu.tr.

ABSTRACT

The most important threat facing humanity in the last period is undoubtedly climate change. The fact that it is at the center of disaster scenarios on a global scale is one of the indicators of this. On the other hand, the problem of climate change includes some opportunities as well as threats due to the nature of the crisis phenomenon. In this context, it is possible to deal with some phenomena that have started to become visible, especially related to the Arctic region, which we witness rapidly melting day by day. These phenomena bring about the fact that the Arctic geography has started to become important politically and strategically. In this context, two phenomena that we can associate with the global climate change come to the fore in the increasing importance of the Arctic region. The first of these is the proof of the existence of large amounts of strategic energy resources reserves in the region, while the other is that new maritime trade routes are becoming available. In this direction, projections regarding the future of the Arctic geography in the context of energy have become one of the important topics of the agenda in the international arena. In the study, projections in the context of energy for the future quality of Arctic geography are discussed. Considering that the region is rich in energy resources and that maritime trade routes will become available in the near future, the most rational projections for the future quality of the Arctic in the context of energy are discussed in the study. In the light of all these, the most probable results regarding the nature of the Arctic geography in the near future are evaluated in the context of energy.

Keywords: Arctic, NSR, Corridor, Hub, Energy Geopolitics

1. GİRİŞ

Enerji bağlamında her geçen gün uluslararası politikayla yakından ilişkili yeni gelişmeler meydana gelmektedir. Enerji alanında yaşanan bu durum gerek konunun dinamizmini gerekse gelişmelerin küresel ölçekteki etkilerinin göstergelerindedir. Günümüz modern uluslararası ilişkiler anlayışında enerji konusunun jeopolitik ve jeostratejik gibi kilit önemdeki kavramlarla bir arada değerlendirilmesi de alandaki gelişmelerin önemini destekleyici niteliktedir. Bu bağlamda enerji literatürünün yeni gelişmelerle bağlantılı şekilde çağın gerekliliklerine uyumlu şekilde kendisini sürekli olarak revize ettiğine, derinleştiğine ve kapsamının genişlediğine tanıklık etmekteyiz. Dolayısıyla enerji literatürünün klasik anlayışın ötesinde bir niteliğe doğru evrilme sürecinde olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu süreçte literatüre ilişkin en önemli ilerlemeler, yeni ortaya çıkan durumların analizi ve bağlantılı olarak gelecek projeksiyonlarının ele alınması kapsamında karşımıza çıkmaktadır. Enerji literatüründe Arktik bölgesiyle ilişkili çalışmaların sayısındaki artışla birlikte konunun giderek daha popüler hale gelmeye başlamasını bu kapsamda ele almak mümkündür. Ama yine de literatürde popüler hale gelmeye başlayan Arktik coğrafyasıyla ilişkili çalışmaların henüz istenen düzeyde olmadığı görülmektedir. Arktik ile ilişkili çalışmaların önemli bölümünün mevcut gelişmelere odaklanması, yakın tarihteki gelişmeleri ele alması ve geleceğe yönelik projeksiyonlara tam olarak yer verilmemesi gibi nedenlerin bu durumda etkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu doğrultuda çalışmanın amaçlarından birisi literatürün gelişimini olumsuz etkilediği düşünülen bu eksikliğin bir nebze de olsa giderilmesine yönelik katkı yapmaktadır.

Çalışmanın konusu Arktik bölgesindeki enerjiyle bağlantılı gelişmelerin kısa ve orta vadede nitelik açısından gidişatının projeksiyonlar ışığında değerlendirilmesidir. Daha açık bir deyişle çalışma kapsamında Arktik bölgesinin gelecekteki niteliğinin ne olacağı sorusuna güncel gelişmeler ve yürütülen faaliyetler ışığında yanıt verilecektir. Çalışmada Arktik'in gelecekteki niteliğine ilişkin projeksiyonlar ise Hub ve Koridor kavramları çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu doğrultuda dört bölüm olarak yapılandırılan çalışmada ilk olarak hub ve koridor kavramlarının enerji terminolojisindeki karşılıklarına yer verilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde enerji bağlamında Arktik coğrafyasındaki yeni ortaya gelişmelerle birlikte fırsatlara değinilmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Arktik coğrafyasındaki enerji ile ilişkili güncel gelişmelerin bölgenin kısa ve orta vadedeki gelecekteki niteliğiyle ilişkili projeksiyonlar

analiz edilmektedir. Gelecek projeksiyonlarının analizi kapsamında çalışmada göreceli olarak rasyonel kabul edilen iki olgu, karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda çalışmada enerji bağlamında Arktik bölgesinin gelecekte ön plana çıkan niteliğinin hub mı yoksa koridor mu olacağına açıklık getirilmektedir.

2. ENERJİ TERMİNOLOJİSİNDE HUB ve KORİDOR

Hub ve koridor terimleri enerji literatüründe yaygın olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte farklı karşılıkları ifade etse de söz konusu kavramların birbirinin yerine kullanıldığı da görülmektedir. Yaygın olarak karşılaşılan bu durum, literatürün gelişimini olumsuz etkileyebilecek bir takım sorunlara neden olabilmektedir. Enerji terminolojinde hub ve koridor kavramlarının tanımlanmasıyla ilişkili sınırların belirlenmesinin zorlaşması ve muğlaklık gibi sorunları bu kapsamda ele almak mümkündür. Bu bağlamda söz konusu olumsuzlukların önüne geçilebilmesi için öncelikle hub ve koridor kavramlarının enerji terminolojisindeki tanımlarına değinmek gerekmektedir.

Enerji koridoru, özellikle son dönemde literatürde yaygın olarak kullanılan terimlerdenir. Buna karşın enerji koridoru kavramının tam olarak neyi ifade ettiği tartışmalıdır. Daha açık bir deyişle literatürde enerji koridoru kavramının tanımlanmasıyla ilişkili olarak literatürde uzlaşma sağlanmadığı görülmektedir. Bu bağlamda literatürdeki örneklerden hareketle enerji koridoru kavramıyla ilişkili olarak muğlaklık sorununun varlığından söz etmek mümkündür. Fakat literatürdeki muğlaklık sorununun varlığı, kavramın tanımlanmasıyla ilişkili ortak fikirlerin olmadığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Öyle ki literatürdeki birçok önemli çalışmada enerji koridoru kavramıyla ilişkili olarak ortak nokta ve çıkarımlara dikkat çekildiğine tanıklık edilmektedir. Bu doğrultuda enerji koridoru kavramıyla ilişkili genel bir çerçeve çizerek tanımsal karşılığının sınırlarını daha belirgin hale getirmek mümkündür. Dolayısıyla enerji koridorunu genel anlamda sınır ötesi taşımacılık faaliyetlerine konu olan stratejik enerji kaynaklarının üreticilerden tüketicilere ulaşması çerçevesinde tanımlayabiliriz. Enerji kaynaklarının bir noktadan diğer noktaya ulaştırılmasıyla ilişkilendirebileceğimiz koridorlar için taşıma yöntem, araç ve güzergahları büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda enerji koridoru kavramının enerji nakil yöntem ve güzergahlarıyla doğrudan ilişkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak bu ifade iki kavram arasındaki farkın daha net anlaşılabilmesi için

yeterli değildir. Dolayısıyla bu noktada enerji koridoru kavramını genel bir tanımıyla birlikte öne çıkan niteliklerinin ele alınması gerekmektedir.

Koridor kavramının tarihteki kullanımında genellikle yol ve güzergâhlarıyla ilişkilendirilerek hareket edildiğine tanıklık edilmektedir. Öyle ki bu yöndeki tanımlama Türkçe sözlüklerinde temel anlam olarak nitelendirilmektedir. Bu doğrultuda koridor kavramının genel olarak iki tarafı birleştiren ya da bir yapıdan diğerine girmeyi olanaklı hale getiren dar geçit, geçenek olarak tanımlanmasından hareketle enerji terminolojindeki kullanımını daha belirgin hale getirmek mümkündür. Tüm bunlar ışığında enerji koridorunu, özellikle stratejik enerji kaynaklarının üreticiyle tüketicilerin buluştuğu pazarlara ulaştırılmasında kritik önem taşıyan coğrafyalar olarak tanımlayabiliriz. Bu bağlamda enerji koridorunun herhangi bir coğrafi olgunun çok ötesinde bir niteliğe sahip olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Dolayısıyla enerji koridorunun bir ülkenin jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemini kat ve kat arttıran bir nitelik taşıdığını ifade etmek mümkündür.

Enerji literatüründe yaygın olarak kullanılmaya başlayan bir diğer terim “hub” kavramıdır. Türkçe yayımlanan çalışmalarda zaman zaman “hub” kavramının “merkez” olarak kullanıldığına tanıklık edilmektedir. Söz konusu kullanım yanlış olmasa da tam anlamıyla “hub” kavramının karşılığını vermediği düşüncesindeyiz. Hub kavramının dilimizdeki karşılığı olan merkez kavramının aslında yan anlamı olması bunun göstergelerindedir.² Dolayısıyla enerji terminolojisindeki hub kavramını, belirli bir faaliyetin tanımlandığı yer olarak kapsamında ifade etmek mümkündür. Bu anlamda enerji hub, konu olan enerji faktörünün yoğun olarak fiziki veya sanal işlem gördüğü yer olarak tanımlanabilir. Dünyadaki örneklerine bakıldığı zaman enerji üssü ve enerji borsasını tanımsal olarak şekilde sınıflandırmamız mümkündür.³ Bu doğrultuda enerji hub’ının bir oluşum ve yapılanmayı ifade ettiğini söyleyebiliriz. Daha açık bir deyişle enerji hub’ının sistematik bir işleyiş temelinde faaliyetlerin yürütüldüğü organize bir yapılanma olarak nitelendirmek mümkündür. Dünya genelinde faaliyet gösteren söz konusu yapılanmalarda bir takım unsurlar ön plana

² Arapça kökenli “Merkez” kavramının TDK sözlüğündeki temel anlamı, “Bir bölgenin veya kuruluşun yönetim yeri” olarak karşımıza çıkmaktadır. Yan anlamları ise, “Bir işin öğretildiği yer” ve “Bir işin yoğun olarak yapıldığı yer” olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Türk Dil Kurumu (TDK), Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 24.12.2021.

³ Belet N. “Avrupa Enerji Birliği (AEB) ve Türkiye’nin Bölgesel Enerji Hub’ı Olabilirliği: Fırsatlar ve Zorluklar”, *International Conference on Eurasian Economies*, (2016), p. 192.

çıkılmaktadır. Fiziksel ve ticari altyapının oluşturulması, faaliyetlerin genel çerçevesini belirleyen mevzuatın varlığı ve tüm bunları destekleyici piyasa yapısının gerekliliği gibi unsurları bu kapsamda ele almak mümkündür. Doğal gaz veya petrolle ilişkili downstream, midstream ve upstream kapsamındakilerle birlikte söz konusu stratejik enerji kaynaklarının ticari emtia olarak işlem görmesi kapsamındaki servisler ise hub olarak nitelendirilen yapılanmalardaki en temel faaliyetlerdir.

Dünya genelindeki hub yapılanmaları iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda enerji hub kavramı fiziksel ve sanal olarak ikiye ayrılmaktadır. İlk olarak fiziki hub, şebeke üzerindeki birden fazla boru hattının kesişmesiyle veya birleşmesiyle oluşan gerçek, özel bir alanı temsil etmektedir. Bu tür oluşumlardaki ticaret, fiziksel boru hatlarının kesiştiği gerçek bir noktada yapılmaktadır. Bu nedenle ticaret koşulları bölgenin karakteristik özelliklerinden etkilenebilmektedir. Bunun yanı sıra fiziki hub, dağıtım alanlarında fiyatların oluşmasını sağlayan ortak bir nokta olarak görülmekte; bu sebeple likidite havuzu olarak kabul edilmektedir. Henry hub ise fiziksel üs oluşumlarının en başarılı örneklerindendir. Sanal hublarda ise durum biraz daha farklılaşmaktadır. Örneğin sanal hub, varsayımsal ve tek bir teslimat noktasını temsil etmektedir. Dolayısıyla bu tür yapılanmalarda gazın sanal bir noktadan geçtiği varsayılmaktadır. Bunun yanı sıra sanal hub diğer dağıtım alanları ve kendi şebekesi üstündeki belirli, fiziki teslimat noktalarında fiyatlar oluşturulması için ortak bir referans noktası olarak kullanılabilir. Hollanda TTF (Title Transfer Facility) sanal hub oluşumlarının önemli örneklerindendir. Ancak farklı yapılanmaları temsil etmelerine karşın her iki durumda da hubların esas ticari amacı; etkin, şeffaf ve rekabetçi piyasayı desteklemek için fiyat oluşumuna referans sağlamaktır.⁴ Bunun yanı sıra enerji hublarında, hem yakın zaman teslimatları için yapılan doğal gaz ticaretinin olduğu spot piyasa hem de teslimatın bir kaç yıl uzatılabildiği vadeli işlemler piyasası ulusal ortak teslimat noktası üzerinden gerçekleştirilebilir ikili anlaşmalar, tezgâh üstü ticaret ve enerji borsası işlemleri enerji üssü gaz fiyatının oluşturulmasını sağlamaktadır.⁵

⁴ Petform, Türkiye Doğal Gaz Ticareti Üssünün/Borsasının Geliştirilmesi, Aralık 2013, http://docs.petform.org.tr/docs/report_10_turkish_natural_gas_market_report_son_18122013.pdf, Erişim Tarihi: 24.12.2021, s. 14.

⁵ Belet, A.g.e, s. 193.

Enerji literatüründe hub ve koridor terimlerinin yaygın olarak birbirine karıştırılarak kullanıldığına tanıklık edilmektedir. Öyle ki enerji terminolojisi bağlamında ele alındığında iki kavram arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin koridor kavramı stratejik enerji kaynaklarının bir coğrafyadan diğerine iletimindeki yol ya da güzergâh anlamına gelirken, hub kavramı daha farklı olarak söz konusu kaynakların üretimden tüketime kadar olan süreçteki faaliyetleri kapsayan bir oluşumu ifade etmektedir. Daha açık bir deyişle koridor kavramı enerji kaynaklarının nakil hatları başta olmak üzere diğer taşımacılık yöntemlerini de kullanarak iletimin çeşitli güzergahlardan geçerek pazarlara ulaştırılmasını ifade ederken, hub ise üretimden tüketime kadarki süreçteki faaliyetleri kapsayacak şekilde fiyatların belirlendiği ve ticaretin gerçekleştirildiği oluşumlardır. Bu bağlamda hubü çeşitli enerji kaynaklarının üretimi, dönüştürülmesi, depolanması ve tüketiminin gerçekleştirildiği, koridoru ise daha çok enerji kaynaklarının iletiminde kullanılan yol ve güzergahları ifade eden bir olgu olarak değerlendirmek mümkündür.⁶

3. ARKTİK ve YENİ FIRSATLAR

Arktik, dünyanın en önemli üç kıtası olan Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya'nın birbirlerine en yakın olduğu bölgedir. Politik anlamda gerçek bir varlığı olmadığı iddia edilse de sekiz bölge ülkesinin ortak sınırlarını paylaştığı bir coğrafyayı temsil etmektedir. Politik anlamda gerçek bir varlık olmaması tartışmaları bir kenara bırakıldığında asıl önemli durum komşu ülkelerin nitelikleri doğrultusunda karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki genel olarak ele alındığında bile Arktik coğrafyasının sistemin süper güçlerini sınırdaş hale getiren bir niteliğe sahip olduğu açıkça görülecektir.⁷ Bu bağlamda Arktik coğrafyasında enerji bağlamında yaşanan gelişmelere değinmek söz konusu öngörüler için son derece önemlidir. Çünkü söz konusu gelişmeler, yakın tarihe kadar *terra nullius* olarak nitelendirilen coğrafyanın, günümüzde uluslararası sistemin başat aktörlerinin odak noktasında yer almaya başlamasının altında yatan dinamiklerin daha net anlaşılabilmesi için son derece önemlidir. Özellikle son dönemde yeni fırsatlar olarak ilişkilendirilen gelişmelerden en önemlileri ise enerji kaynakları rezervleri ve deniz ticaret yolları kapsamındadır.

⁶ Mohammadi M., Noorollahi Y. ve Mohammadi-Ivatloo B., "An Introduction to Smart Energy Systems and Definition of Smart Energy Hubs". İçerisinde Mohammadi-Ivatloo B., Jabari F. (editörler) *Operation, Planning, and Analysis of Energy Storage Systems in Smart Energy Hub*, Springer, Cham, (2018) s. 2.

⁷ Rusya, ABD, Danimarka, Finlandiya, Norveç, İsveç, İzlanda, Kanada ve Arktik devletleri olarak nitelendirilmektedir.

Arktik coğrafyasının yakın tarihten bu yana giderek artan önemindeki en önemli dinamiklerden birisi bölgede varlığı kanıtlanan stratejik enerji kaynakları rezervleridir. Söz konusu rezervler ciddi ölçüde, yakın gelecekte tükeneceği yöndeki senaryoların tekrar gözden geçirilmesine neden olacak boyutlardadır. Bu bağlamda Arktik bölgesinin önemini özellikle enerji faktörü bakımından artıran gelişmeler, 1930'lu yılların ortasında dile getirilmeye başlanmış olsa da önemli ölçüde 2000'li yılların başından itibaren gün yüzüne çıkmaya başladığını ifade etmek mümkündür.⁸ 2008 yılında ABD Jeoloji Araştırmaları Kurumu'nun (U.S. Geological Survey), yaptığı araştırmalar sonucunda Arktik bölgesinde 90 milyar varil petrol, 47,2 trilyon metreküp ve 44 milyar varil doğal gaz sıvısı enerji kaynağı rezervi olduğunu açıklamıştır.⁹ Bu bağlamda bölgenin iki önemli stratejik enerji kaynağı bakımından ciddi miktarlarda rezerve sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Buna karşın elde edilen verilere göre doğal gazın petrole nazaran daha ön planda yer almaya başladığı görülmektedir. Daha açık bir deyişle doğal gaz konusunda bölgenin daha yüksek potansiyele sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Öyle ki "Yüksek Kuzey (High North)" olarak nitelendirilen Arktik coğrafyası dünyada genelinde kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin yaklaşık yüzde 25'ine sahiptir. Kaya gazı potansiyeli bir kenara bırakıldığında Arktik bölgesindeki kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin ABD'nin yaklaşık beş katına, "enerji süper gücü" olarak nitelendirilen Rusya'dan yaklaşık yüzde 30 fazla olması bunun göstergelerindedir.¹⁰ Ancak bu noktada Arktik coğrafyasında keşfedilen stratejik enerji kaynakları rezervlerinin türevleriyle birlikte petrol ve doğal gazla sınırlı olmadığını altını çizmek gerekmektedir. Çünkü petrol ve doğal gazın yanında demir, nikel, platin, titanyum ve çinko gibi stratejik mineraller olarak nitelendirilen kritik öneme sahip değerli metallere ve taşlar bakımından ciddi miktarlarda rezervlere sahip olması da Arktik'in coğrafyayla ilişkilendiren değerini arttırmaktadır.¹¹

⁸ Erkan, A. Ç. ve Eminoğlu, A. "Grand Strateji Olarak Kuşak ve Yol İnisiyatifinde Arktik: Kutup İpekyolu'nun Çin-Rusya Enerji İş Birliğindeki Rolü", *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, (2019), Kutuplar Özel Sayısı, s. 156.

⁹ Heininen, L., Alexander, S. ve Yarovoy, G. "Russian Strategies In The Arctic: Avoiding A New Cold War", *Valdai Discussion Club Report*, (2014), s. 9.

¹⁰ Seval, H. F. "Arktik Bölgede Uluslararası Siyasal Düzen: Teorik Bir Yaklaşım", *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, (2019), Kutuplar Özel Sayısı, s. 5; BP, *Statistical Review of World Energy 70th Edition 2021*, (2021), s. 33.

¹¹ Zambak, M. ve Akay, A.B. "Bir Çekim Merkezi Olarak Arktika'nın Çin Ekonomisi Açısından Önemi: Seçilmiş Endüstrilere Yönelik Bazı Çıkarımlar", *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, (2019), Kutuplar Özel Sayısı, s. 114.

Arktik bölgesinin son dönemde uluslararası arenanın en önemli gündem konularından birisi haline gelmesindeki bir diğer önemli faktör, küresel ısınmanın sonucu olarak buzulların erimesiyle birlikte yeni su yollarının ortaya çıkmaya başlamasıdır. Bu bağlamda bölgeye ulaşımı ve insan yaşamını neredeyse imkânsız hale getiren Arktik'in iklimsel koşullarının değişmeye başlamasını, küresel ısınmanın insan yaşamını tehdit eden niteliğinin içerisinde fırsatları da barındırdığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla küresel iklim değişikliğinin neden olduğu etkilerin yakın zamandaki görünür hale gelmeye başlayan sonuçlarını Arktik coğrafyası özelinde fırsat-tehdit ikilemi olarak nitelendirmek mümkündür. Ancak iki olgu birbiriyle kıyaslandığında uluslararası sistemin önemli aktörlerinin göreceli olarak tehditlere nazaran fırsatlara daha fazla odaklandığı görülmektedir. Yüksek Kuzey'in, özellikle yeni milenyumdan itibaren zengin yer altı kaynakları ve alternatif su yollarının sağlayacağı ekonomik ve ticari potansiyelle gündeme gelmesi bunun göstergelerindendir.¹² Bu bağlamda küresel iklim değişikliğinin ortaya çıkışı, bölgedeki önemli limanlara erişilebilirliğin nispeten daha kolaylaşmasıyla birlikte yeni taşımacılık yollarının kullanılabilir hale gelmeye başlaması gibi bir dizi değişikliğe neden olmaktadır. Bu doğrultuda deniz yollarıyla birlikte yeni limanların inşa edilmesi ve mevcut durumdakilerin de restorasyonu, siyasi ve askeri çıkarları tetikleyerek bölgeyi jeopolitik rekabet alanı olarak değerlendirilmesini kaçınılmaz hale getirmektedir. Dolayısıyla geleneksel olarak işbirliği ve düşük gerilim ile karakterize edilen Arktik'in bu niteliğinin son dönemde değişmeye başladığını ifade etmek mümkündür. ABD Kongre Araştırma Servisi (CRS) tarafından yayımlanan bir raporda, hala önemli bir işbirliği olmasına rağmen, bölgenin giderek ABD, Çin ve Rusya arasında jeopolitik rekabet alanı olarak görülmeye başladığı şeklindeki ifadeleri bunun göstergelerindendir.¹³

Arktik coğrafyasında küresel ısınmanın etkisiyle dört farklı deniz yolu rotası ortaya çıkmaktadır. Söz konusu rotalar Kuzey Deniz Yolu (KDY), Kuzeybatı Geçidi (KBG), Transpolar Deniz Yolu (TDY) ve Arktik Köprüsü olarak adlandırılmaktadır. Buna karşın dört rotanın tamamı 2021 yılı itibarıyla kullanılabilir nitelikte değildir. Daha açık bir deyişle günümüzde Arktik su yollarının tamamı kullanılabilir durumda değildir. Halihazırda iki deniz yolu kısmen ya da tamamen kullanılır haldedir. KDY ve KBG'ni bu kapsamda ele almak mümkündür. Bu

¹² Yüce, A. K., "Soğuk Savaş Sonrası Arktika Bölgesi Jeopolitiği ve Bölgesel İşbirliği Potansiyeli", Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi, (2019), Kutuplar Özel Sayısı, s. 39.

¹³ Gricius, G., "Geopolitical Implications of New Arctic Shipping Lanes", *The Arctic Institute*, <https://www.thearcticinstitute.org/geopolitical-implications-arctic-shipping-lanes/>, Erişim Tarihi: 26.12.2021.

bağlamda KDY ilk olarak 1930'larda Sovyetler Birliği tarafından açılmış olmasına rağmen, buz örtüsü nedeniyle uzun yıllar güvenilir bir geçiş yolu olmamıştır. Bununla birlikte, kutuplardaki buzulların erimesinin artmasıyla son dönemde önemli güzergahlardan birisi haline gelmeye başlamıştır. Doğu Asya'dan Batı Avrupa'ya seyahat eden gemilerin geçiş süresini önemli ölçüde azaltacak olan KDY, Rusya'nın Norveç sınırına yakın olan Barents Denizi'nden Sibirya ve Alaska arasındaki Bering Boğazı'na kadar uzanmaktadır. Bugün için Kuzey Deniz Rotası'ndan yapılan mevcut deniz geçişleri; uluslararası hukukun genel kabul görmüş ilke ve normlarına, Rusya'nın uluslararası anlaşmalarına, Kuzey Deniz Rotası Rusya Federal Yasası ile Rusya'nın diğer Federal yasa ve yönetmeliklerine göre yapılmaktadır.¹⁴ Söz konusu güzergâhın Temmuz ayından Kasım'ın ikinci yarısına kadar kullanılabilir durumda olduğu görülmektedir.

Arktik bölgesiyle ilişkili olarak ön plana çıkmaya başlayan deniz ulaşım yollarından bir diğeri Atlantik ve Pasifik Okyanuslarını Kanada Arktik Takımadaları aracılığıyla birbirine bağlayan KBG'dir. Buna karşın aslında KBG, Atlantik Okyanusu ve Pasifik Okyanusu arasındaki bir dizi deniz yoluna verilen isim olup, Kanada'nın Arktik Takımadaları, Davis Boğazı ve doğudaki Baffin Körfezi ile batıda bulunan Beaufort Denizi'nin geçit ve boğazlarını kapsamaktadır. Kuzeybatı Geçidi'nin; tıpkı Kuzey Deniz Rotası'nda olduğu gibi, kuzey-güney yönünde geniş bir su ve toprak alanı ihtiva eden adalardan geçen ulaşım koridoru olduğu söylenebilir.¹⁵ KBG kapsamında yer alan bu geçitler Atlantik Okyanusu'nda Labrador Denizi'nden Kanada'ya doğru Lancaster Geçidi ve Foxe Havzası'na doğru ilerleyerek, batıda yer alan McClure Geçidi ya da Amundsen Körfezi'ne ulaşarak Beaufort Denizi ve Çukçi Denizi boyunca, Bering Boğazı'ndan Pasifik Okyanusu'na kadar uzanmaktadır (Limon, 2020: 445). Bu bağlamda KBG kapsamında genellikle yedi rotanın buzun minimum düzeyde olduğu yaz aylarında kullanıldığını ifade etmek mümkündür.¹⁶ KBG tarihte ilk olarak, Pasifik Okyanusu'ndan başlayarak Atlantik Okyanusu'na ulaşmak için 1853 yılında kullanılmıştır. Ancak söz konusu geçiş gemiyle gerçekleştirilmemiştir. Bunun yerine Parry Kanalı'nın orta kısmındaki buz tutan

¹⁴ Limon, O., "Yeni Enerji Havzalarının Ortaya Çıkmasının Kuzey Kutbu Arktika Jeopolitik Konumuna Etkileri", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler A.B.D.*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Edirne, (2020), s. 453.

¹⁵ Limon, O., A.g.e.

¹⁶ Headland, R. K., "Transits of The Northwest Passage to End of the 2021 Navigation Season", <https://www.spri.cam.ac.uk/resources/info sheets/northwestpassage.pdf>, Erişim Tarihi: 26.12.2021, s.1.

denizin üzerinde kizaklar kullanılarak söz konusu geçiş gerçekleştirilmiştir. 2020 yılı sonuna kadar gerçekleştirilen geçiş sayısı ise 324 olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁷

Hâlihazırda kısmen ya da tamamen kullanılabilir durumdaki KDY ve KBG'nin yanı sıra gelecek yıllarda iki deniz yolunun daha bu yönde potansiyeli olduğu ifade edilmektedir. Söz konusu deniz yolları Transpolar Deniz Yolu (TDY) ve Arktik Köprüsü olarak adlandırılmaktadır. Bering Boğazı'yla Murmansk bölgesini birbirine bağlaması öngörülen TDY hali hazırda kullanılabilir durumda değildir. TDY'nun kullanılabilir durumda olmamasının en önemli nedeni, güzergahın geçilebilir hale gelmesini engelleyen buzullarla kaplı olmasıdır. Buna karşın ilerleyen dönemlerde küresel ısınmanın etkilerinin daha da fazla hissedilmeye başlamasının da etkisiyle söz konusu rotanın önemli alternatif güzergahlardan birisi haline geleceği literatürde genel kabul görmektedir. Benzer koşulların bir diğer güzergâh olarak nitelendirilen Arktik Köprüsü için de geçerli olduğunu ifade etmek mümkündür. Diğerlerinden farklı olarak söz konusu su yolunun "köprü" olarak nitelendirilmesi dikkat çekicidir. Çünkü bu yöndeki bir nitelendirmenin Arktik Köprüsü'nün diğerlerinden farklılaşan yönlerine vurgu yaptığı düşünülmektedir. Öyle ki diğer üç deniz yolundan farklı olarak tüm Arktik boyunca değil, Batı Avrupa ile Kuzeybatı Amerika arasındaki deniz ulaşımının gerçekleştirilmesine dönük bir projelendirir. Çünkü bölgedeki halihazırdaki buzlanmayla ilişkili koşullar Arktik Köprüsü'nün en azından kısa vadede kullanılabilir hale geleceğini muğlaklaştırmaktadır.¹⁸

Sonuç olarak Arktik bölgesinin özellikle 2000'li yılların başından itibaren önemli uluslararası arenada dikkatleri üzerine çeken gelişmelere sahne olduğunu ifade etmek mümkündür. Söz konusu gelişmelerin bölgeyle ilişkili bir takım olguları tetiklediği aşıkardır. Arktik bölgesinin niteliğindeki dönüşümü ve giderek artan önemini bu kapsamda ele almak mümkündür. Arktik'in niteliğiyle ilişkili en önemli dönüm noktaları şüphesiz enerji kaynakları rezervlerinin keşfi ve yeni deniz ticaret yollarının kullanılabilir hale gelmeye başlamasıyla bağlantılıdır. Bölgenin uluslararası arenanın en önemli gündem maddelerinden birisi haline gelmeye başlaması süreci göz önüne alındığında söz konusu ilişki net olarak görülmektedir. Arktik'in uluslararası arenadaki artan değerinin başlıca göstergelerinden birisi sistemin önemli

¹⁷ A.g.e., s.2.

¹⁸ Kavas, A.g.e., s. 29.

aktörlerinin bölgeye daha fazla odaklanması yönündeki girişimleridir. Öyle ki yakın döneme kadar bölgeyi politik bir yapı olarak dahil kabul etmeyen birçok devlet, son dönemde Arktik'e yönelik politikalar geliştirmeye, hatta strateji belgelerinde konuya yer vermeye başlamıştır. Bunun yanı sıra literatürde bölgeyle ilişkili çalışmalarda da önemli ölçüde artışlar meydana gelmiştir. Fakat çalışmaların sayısındaki artışa rağmen özellikle Türkçe literatürün henüz istenen düzeyde olmadığını görülmektedir. Söz konusu durumu çeşitli argümanlarla açıklamak mümkündür. Çalışmaların önemli bir kısmının Arktik'in geleceğine yönelik geliştirilen projeksiyonlar ağırlıklı olması, kimi zaman güncel gelişmelerin göz ardı edilerek bir takım bulgulara ulaşılması, kavramsallaştırma sorununun göz ardı edilmesi ve sistematik analizlerin yaygın olarak kullanılmaması bunlardan sadece bir kaçıdır. Dolayısıyla Arktik bölgesiyle ilişkili çalışmaların sayılan argümanların dikkate alınarak yapılması son derece önemlidir.

4. ARKTİK ve ENERJİYLE İLİŞKİLİ GÜNCEL GELİŞMELER

Arktik bölgesinin önemli hale gelmeye başlamasıyla orantılı şekilde konuyla ilişkili çalışmaların sayısında da ciddi miktarda artış görülmektedir. Buna karşın çalışmaların önemli bir bölümünün istenen düzeyde olmadığını ifade etmek mümkündür. Arktik'le ilişkili öngörülerin doğrulanmış bilgi olarak kabul edilmesi ve terminolojik açıdan farklı anlamları ifade eden birtakım kavramların birbiri yerine kullanılması gibi yanlışlıklar bu durumda önemli ölçüde etkilidir. Literatürde önemli bir sorun olarak ele alınması gereken söz konusu yanlışların çalışmaların kalitesini olumsuz etkilemesi de kaçınılmazdır. Dolayısıyla yaygın olarak karşılaşılan yanlışların göz önüne alınarak konunun ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Arktik'in enerji bağlamında gelecekteki niteliğine ilişkin analizlerin söz konusu faktörler göz önüne alınarak yapılması gerekmektedir. Güncel gelişmelerin bu kapsamda yol gösterici olacağına inanılmaktadır.

4.1. Hub Bağlamında Arktik ve Enerji Faaliyetlerinin Karşısındaki Zorluklar

Arktik coğrafyasında var olduğu kanıtlanan zengin stratejik enerji kaynakları rezervleriyle ilişkili olarak faaliyetlerin bir süredir gerçekleştirildiği bilinmektedir. Söz konusu kaynakların tükenme tehlikesinin uzak ihtimal olmayışı, küresel ölçekteki tüketim artışı ve geçmişe nazaran daha kolay ulaşılabilir hale gelmesi gibi nedenler Arktik bölgesinde yürütülmeye başlanan faaliyetlerde önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla daha önceki dönemlerde

ulaşılamayan Arktik coğrafyası, günümüzde nispeten enerji faaliyetlerinin yürütülmesine olanaklı hale gelmiştir. Bu doğrultuda günümüzde Arktik bölgesi enerji terminolojisindeki “green field” kavramıyla nitelendirilmeye başlamıştır.

4.1.1. Arktik Enerji Faaliyetlerinde Bölgenin Karakteristik Yapısı

Arktik bölgesinde yürütülen enerji faaliyetleri önemli ölçüde ilerleme kaydetmektedir. Buna karşın bölgenin karakteristiği başta olmak üzere çeşitli faktörler zaman zaman faaliyetlerin sağlıklı şekilde yürütülmesini olumsuz etkilemekle birlikte buradaki çalışmaların diğer coğrafyalardakilere kıyasla ciddi ölçüde zorlu olması durumu son derece karmaşık hale getirmektedir. Öyle ki söz konusu karmaşa zaman zaman birçok projenin durdurulmasına ya da iptaline neden olmakla birlikte devletlerin politik anlayışları üzerinde de şekillendirecek boyutlara ulaşmaktadır. Örneğin ES-2030 belgesinde Arktik'teki riskli ve karmaşık projeler için verimli ve etkin bir uluslararası işbirliğinin gerekliliği vurgulayan Rusya'nın bu kapsamda bölgenin yapısı sebebiyle oldukça maliyetli olan projelere yönelik olarak, ABD ve Avrupa menşeli şirketler ile işbirliği arayışına yönelmesini bu kapsamda ele almak mümkündür. Ayrıca Rosneft ve ExxonMobil'in Arktik Bölgesi'nde petrol ve gaz sahalarını geliştirmek için başlattıkları projenin iptali buna örnek olarak gösterilebilmektedir.¹⁹

Arktik coğrafyası, stratejik enerji kaynakları bakımından önemli fırsatlar sunmuş olsa da bölgeyle ilgili dinamiklerin sadece bunlarla sınırlı olmadığına altını çizmek gerekmektedir. Bu bağlamda Arktik bölgesini stratejik enerji kaynaklarıyla ilişkili faaliyetler kapsamında diğer alanlardan farklı niteliklere sahip olduğunu ifade etmek mümkündür. Çünkü bölgenin karakteristik yapısı enerji faaliyetleri kapsamında önemli zorlukları karşımıza çıkarmaktadır. Söz konusu zorlukların enerji faaliyetlerine etkileri ise birbiriyle doğrudan ilişkili iki boyutta ön plana çıkmaktadır. Bunlar, bölgedeki faaliyetlere uygun enerji sahalarına yönelim sayısındaki ve maliyetlerdeki artıştır. Yönelim bağlamında konvansiyonel üretimin dünya çapındaki azalışı önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle daha düşük maliyetli konvansiyonel yöntemler aracılığıyla petrol ve doğal gaz erişiminin fırsat olmasına rağmen, iklim değişikliği Arktik bölgesine yönelimdeki artışta önemli rol oynamaktadır. Çünkü konvansiyonel üretim azaldıkça, endüstri, Arktik bölgesindekiler de dahil olmak üzere, dünya

¹⁹ Vardar Tutan, E., ve Arpalier, S., “Uluslararası İlişkilerde Yeni Rekabet Alanı Olarak Arktik”, *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, (2020), s. 29.

çapında erişilmesi zor ve konvansiyonel olmayan petrol ve doğal gaz faaliyetlerine daha fazla odaklanmak zorunda kalmıştır. Bilindiği üzere Arktik bölgesindeki keşif ve geliştirme faaliyetleri pahalı ve özel teknolojilerin yanı sıra ağır iklim şartlarına uyarlanmış koruma önlemlerini gerektirmektedir. Örneğin 2010 yılındaki “Deepwater Horizon” olayından sonra acil müdahale ve çevreleme gereksinimlerinin ilişkili ek maliyetlerin ortaya çıkmasını bu kapsamda ele almak mümkündür.²⁰

Maliyetlerle ilişkili bir diğer sorun, özellikle açık denizler kapsamındaki enerji faaliyetlerle bağlantılı ortaya çıkmaktadır. Öyle ki yaşanan gelişmelerle birlikte Arktik'teki açık deniz sondajı maliyetli ve yüksek riskli projelere dönüşmüştür. Söz konusu gelişmelerin neden olduğu artı maliyetler ise bölgede faaliyet gösteren birçok aktörün Arktik gibi maliyetli ve yüksek riskli alanlardaki sondaj projelerini yürütmelerine veya devam eden projelerini iptal etmelerini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Ortadoğu'da kıyı alanlarında petrol maliyeti varil başına 27 dolar, ABD'de kaya petrolü çıkarma maliyetinin varil başına 65 dolar iken, Arktik açık deniz alanlarındaki faaliyetlerde söz konusu maliyetin varil başına 75 dolar olması, projelerle ilişkili gelişmeleri daha anlaşılır hale getirmektedir.²¹

4.1.2. Arktik Enerji Faaliyetlerinde Diğer Zorluklar

Arktik'le kapsamında yürütülen enerji faaliyetleri olumsuz etkileyen faktörler sadece bölgenin karakteristik yapısıyla sınırlı değildir. Bu bağlamda söz konusu yapısal niteliklerle bağlantılı olarak bir takım faktörlerin de etkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Konjonktürle ilişkili faktörleri bu kapsamda ele almak mümkündür. Özellikle Ukrayna krizi sonrasında Rusya'ya yönelik uygulamaya konan uluslararası yaptırımlar en önemli faktörlerdendir. Bu bağlamda örneğin Ukrayna krizi sonrası dönemde uygulamaya konan yaptırımların ardından Royal Dutch Shell, projeden çekilmek durumunda kalmıştır. Bunun yanı sıra yaptırımlar sonrası dönemde Fransız enerji şirketi Total de daha önce Rus enerji şirketi Lukoil ile Batı Sibirya'da petrol sahalarının geliştirilmesini içeren projeden çekildiğini açıklamıştır.²²

²⁰ Eurasia Group, Opportunities and Challenges For Arctic Oil and Gas Development, Wilson Center, Washington D.C. 2014, s. 3.

²¹ Limon, A.g.e, s. 322.

²² Vardar Tutan ve Arpalier, A.g.e, s. 30.

Yaptırımlar ve yapısal sorunlara rağmen bölgedeki enerji faaliyetlerinde birtakım ilerlemeler kaydedilmektedir. Rusya'nın Çin ile yakınlaşarak yaptırımların etkisini bir nebze de olsa azaltması ve diğer bölge ülkelerinin faaliyetlerden olumlu sonuçlar elde etmesinin bu süreçte önemli rol oynadığını söyleyebiliriz. Öyle ki yaptırımların uygulanmaya başlamasıyla Rusya, Asya pazarına yönelmekle birlikte buradaki önemli enerji şirketleriyle başarılı anlaşmalar yapmıştır. Sibiry'a'nın Gücü boru hattının inşası ve Yamal LNG projesi için gereken finansmanın sağlanması konusundaki Çinli CNPC ile yapılan anlaşmaları bu kapsamda ele almak mümkündür.

Arktik bölgesinde keşfedilen rezervler petrol ve doğal gazla bağlantılı olarak var olan dengeleri değiştirecek boyutlardadır. Bu bağlamda genel bir yaklaşımla üç kıyı devletinin ön plana çıktığı görülmektedir. Rusya, söz konusu devletler arasında diğerlerine nazaran daha avantajlı taraf konumundadır. Rusya'nın Arktik bölgesindeki sahip olduğu geniş kıta sahanlığı ve uzun kıyı şeridi ülkeyi avantajlı duruma getiren en önemli nedenlerdendir. Rusya'nın bölgeye yönelik yoğun ilgisini bu kapsamda açıklamak mümkündür. Öyle ki Rusya, Arktik bölgesinde enerjiyle ilişkili faaliyetleri son derece titizlikle yürütüme çabası içerisinde. Moskova'nın bu coğrafyaya yönelik girişimlerine resmi strateji belgelerinde yer vermesi ve özellikle enerjiyle bağlantılı konuları ulusal güvenlik perspektifinde ele alması bunun göstergelerindedir. Rusya'nın bu yaklaşımının temelinde çeşitli dinamiklerin önemli ölçüde etkisi vardır. Söz konusu dinamikleri gerek ülkenin enerji bağlamındaki bugünkü durumu ve gelecek dönemlerde karşılaşılması yüksek ihtimal olarak görülen senaryolarla açıklamak mümkündür. Moskova'nın özellikle enerji stratejisi belgelerinde söz konusu dinamiklere sıklıkla vurgu yapması bu düşüncüyü destekleyici niteliktedir. Bu bağlamda Rusya'nın Arktik bölgesindeki enerjiyle ilişkili konulara yaklaşımını günümüz ve gelecekteki dinamikler olarak iki başlık altında ifade etmek mümkündür. İlk olarak günümüz gelişmeleri çerçevesinde ele alındığında Rusya'nın Arktik bölgesine yönelik temel motivasyonu enerji kaynakları ihracat gelirlerinin ülke ekonomisindeki payıyla ilişkili olduğu görülmektedir. Öyle ki ülkenin federal bütçe gelirlerinin üçte ikisine yakını enerji kaynaklarının ihracatından sağlanan gelirler oluşturmaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın bu durumun devam ettirebilmesi için yeni sahaların devreye sokulması ve üretimin arttırılması yönünde bir zorunluluk karşısına çıkmaktadır. Bölgedeki gelişmeler Rusya'nın bu durumun bilincinde olduğunun göstergelerindedir.

Rusya'nın Arktik bölgesindeki enerjiyle ilişkili girişimlerinin genel çerçevesi "2035 Yılına Kadar Arktik'teki Rusya Federasyonu Devlet Politikasının Temel İlkeleri" başlıklı yayımlanmış olduğu resmi strateji belgesinde açıkça ifade edilmektedir. Belgenin içeriği doğrultusunda Moskova'nın Arktik coğrafyasındaki enerjiyle ilişkili girişimlerinde bölgenin zengin durumdaki doğal gaz kaynaklarının geliştirilmesine öncelik verildiğini söyleyebiliriz. "2035 Yılına Kadar Arktik'teki Rusya Federasyonu Devlet Politikasının Temel İlkeleri" belgesindeki "önümüzdeki on beş yıl boyunca Rus Arktik bölgesindeki hidrokarbonların çıkarımını genişletmeye ve çıkarılan hidrokarbonların küresel pazarlara dağıtımının geliştirilmesine yönelik faaliyetlere odaklanılmıştır" şeklindeki ifadeler bunun göstergelerindedir.²³

Rusya'nın Arktik kapsamındaki enerji faaliyetleriyle ilişkili olarak iki coğrafya ön plana çıkmaktadır. Söz konusu coğrafyaların ABD Jeoloji Derneği'nin (USGS) açıklamış olduğu veriler göz önüne alındığında Yamal ve Gydan yarımadaları olduğu görülmektedir. Çünkü USGS'ye göre Rus Arktik bölgesinde çoğunluğu Yamal ve Gydan yarımadalarında yoğunlaşan 35,7 milyar metreküpten fazla doğal gaz ve 2,3 milyon tondan fazla petrol ve kondensat²⁴ bulunmaktadır.²⁵ Öyle ki bu bölgede yer alan rezervlerin aktif hale getirilmesi Rusya'nın toplam petrol üretiminin yaklaşık yüzde 14,1'inin, doğal gaz üretiminin ise yaklaşık yüzde 80,6'sının Arktik'ten sağlanması anlamına gelmektedir.²⁶ Bu bağlamda bölgedeki enerji faaliyetlerinin ilk olarak petrol çerçevesinde yürütüldüğüne tanıklık edilmektedir. 1990'lı yıllara dayanan petrol faaliyetleri kapsamında Rusya'nın birçok uluslararası enerji şirketiyle yapmış olduğu anlaşmalar çerçevesinde girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ConocoPhillips, Total ve Norsk Hydro gibi uluslararası şirketlerinin bölgede Rusya'yla birlikte petrol faaliyetleri gerçekleştirdiğini ifade etmek mümkündür. Üretilen petrol miktarı ise toplamda 100 milyon tonun üzerindedir. 2021 yılı üçüncü çeyreğinde petrol üretimi ise günlük 3,93 milyon varil olarak gerçekleştirilmiştir.²⁷ Günümüz itibarıyla de sadece Rosneft tarafından bölgede yürütülen petrolle ilişkili projeler için verilen lisansların

²³ Limon, O. "Arktika Jepolitiği-1: Jeopolitik Durum, Küresel İklim Değişikliği ve Yeni Enerji Havzaları, Efe Akademi, İstanbul, (2020), s. 395.

²⁴ Doğal gaz kondensatı, birçok doğalgaz alanından üretilen ham doğal gazda gaz bileşenleri olarak bulunan düşük yoğunluklu hidrokarbon sıvıları karışımıdır.

²⁵ Limon, A.g.e, ss. 395-396.

²⁶ A.g.e., s. 397.

²⁷ Rosneft, Press Releases, <https://www.rosneft.com/press/releases/item/208377/>, Erişim Tarihi: 31.12.2021.

elli beş farklı sahayı kapsayacak şekilde genişleyerek devam ettirildiğini ifade etmek mümkündür.²⁸

Arktik coğrafyasında enerjiyle ilişkili olarak Rusya'nın girişimleri sadece petrole yönelik faaliyetlerle sınırlı değildir. Dolayısıyla Rusya'nın doğal gaz konusunda da bölgenin sahip olduğu potansiyeli kendi lehine kullanmaya yönelik girişimlerde bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Öyle ki doğal gaz kapsamındaki faaliyetlere özellikle 2000'li yılların başından itibaren petrole kıyasla daha fazla önem verildiği görülmektedir. Gerek dönemin şartları gerekse Rusya'nın uluslararası arenada elde ettiği avantajların doğal gazın ön plana çıkmaya başlamasında önemli ölçüde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Doğal gazın küresel çapta her geçen gün artan tüketimi ve Rusya'nın dış politika araçlarından birisi haline gelmesini bu kapsamda ele almak mümkündür. Ama yine de dönemin şartlarına bağlı olarak ortaya çıkan doğal gazla ilişkili gelişmeleri başlıca dinamik olarak nitelendirebiliriz.

Rusya'nın Arktik bölgesindeki doğal gazla ilişkili faaliyetlerin dönemin değişen şartlarıyla bağlantılı şekilde LNG üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Çünkü yeni dönemin dinamiklerinde LNG'nin üretici ve tüketici ekonomilere enerji güvenliği bağlamında önemli ölçüde avantajlar sağladığına tanıklık edilmektedir. Öyle ki söz konusu avantajlar, doğal gazın niteliklerinden kaynaklanan bir takım olumsuzlukların neredeyse tamamına yakını giderecek düzeydedir. Taşıma ve depolanma gibi doğal gazın niteliklerinden kaynaklanan sorunların büyük ölçüde LNG ile giderilebilmesi ihtimali bunun göstergelerindedir. Bu doğrultuda Rusya'nın Arktik bölgesindeki LNG faaliyetlerinde Yamal ve Arktik olmak üzere iki önemli proje ön plana çıkmaktadır. Rusya Enerji Bakanlığı'na göre, 2017 yılında ülkeden yapılan LNG ihracatı, dünya toplamının yaklaşık yüzde 4'üne karşılık gelen 11,7 milyon ton (16 milyar metreküp) olarak gerçekleşirken, bunun Rus doğal gaz ihracatındaki payı ise yüzde 6,5'tur. Bununla birlikte önümüzdeki 15 yıl içinde, yeni LNG projelerinin ilerleyişiyle bağlantılı olarak, Rusya'nın küresel LNG üretimindeki payının yüzde 20'ye yükseleceği ifade edilmektedir. Bu bağlamda Yamal LNG Rusya'nın ilk önemli projesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aralık 2017 tarihinde ilk sevkiyatın gerçekleştirildiği proje kapsamında üretim 170 bin metreküp seviyesindedir. Buna karşın söz konusu miktarın projenin tam çalışma

²⁸ Rosneft, Offshore Project, <https://www.rosneft.com/business/Upstream/Offshoreprojects/>, Erişim Tarihi: 31.12.2021.

kapasitesine ulaşmasıyla daha da artacağını ifade etmek mümkündür. Öyle ki Yamal LNG Projesi, yılda 17,4 milyon ton kapasiteye ulaşacak düzeyde planlanmış dört üretim hattından oluşmakta olup, 2019’da üç hattın devreye alınmasıyla yılda 16,5 milyon ton kapasiteye ulaşmıştır.²⁹

4.2. Koridor Bağlamında Arktik ve Güncel Gelişmeler

Hub oluşumuyla bağlantılı olarak Arktik coğrafyasındaki stratejik enerji kaynakları kapsamındaki faaliyetlerin bir takım zorluklara rağmen yürütülmesiyle birlikte bir diğer konu, koridor olgusuyla ilişkili yaşanan gelişmelerdir. Bu bağlamda Arktik coğrafyasının stratejik enerji kaynaklarının boru hatlarıyla taşınmasından ziyade iklim değişikliğiyle birlikte her geçen gün kullanılabilir hale gelmeye başlayan deniz ulaşım yollarıyla nispeten daha ön plana çıkmaya başladığına tanıklık edilmektedir. Dolayısıyla Arktik bölgesindeki güncel gelişmelerin bu boyuttan ele alınmasının daha farklı unsurları gözle görünür hale getirmesi kaçınılmazdır. Çünkü bu kapsamdaki gelişmelerin bölgeyle ilişkili var olan durumun baştan aşağıya değiştirecek nitelikte olacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda Arktik bölgesinde ortaya çıkan güncel gelişmeler ışığında stratejik enerji kaynaklarıyla ilişkili halihazırdaki niteliklere kökten etkileyecek yeni durumlarla karşı karşıya olduğumuzu ifade etmek mümkündür.

Arktik coğrafyasıyla ilişkili olarak önceki satırlarda da değinildiği üzere toplamda dört deniz taşımacılık güzergahının faaliyete geçmiş ya da gelecekte kullanılabilir hale geleceği ifade edilmektedir. Buna karşın günümüz ve yakın gelecek göz önüne alındığında KDY’nun diğerlerine nazaran daha ön planda olduğunu söyleyebiliriz. KDY’nun diğerlerine kıyasla daha ön planda yer almasının iki temel nedeni vardır. Bunlardan ilki iklim değişikliğinin söz konusu güzergahı büyük oranda kullanılabilir kılmayıken ikinci neden, diğerlerine kıyasla daha çok sayıda uygun limana sahip olmasıdır. Limon’a göre “Batıdan doğuya doğru bazı önemli limanlar, Amderma, Dikson, Yamburg, Dudinka, Igarka, Khatanga, Tiksi, Zeleny Mys ve Pevek” olarak ifade edilmektedir.³⁰ Günümüzde bu deniz güzergahının buzkıran gemileriyle yürütüldüğüne tanıklık edilmektedir. Bunun yanı sıra Geçiş tanımlayan tek bir rota yoktur. Öyle ki KDY, uzunlukları iki ila üç bin deniz mili arasında değişebilen birden fazla olası rotayı

²⁹ Henderson, J., “Russian LNG: Becoming a Global Force”, *Oxford Institute for Energy Studies*, NG 154, (2019), Oxford, s. 18.

³⁰ Limon, A.g.e, ss. 452-453.

ifade etmektedir. Bunun yanı sıra KDY'nun ilk defa 1991 yılında yabancıların kullanımına açıldığı görülmektedir. İlk ticari amaçlı Rus olmayan geçiş ise 2009 yılında gerçekleştirilmiş olmakla birlikte 2012 yılındaki LNG tankerinin geçişi enerji bağlamında önemli bir milat niteliğindedir. 2013 yılında yapılan geçiş sayısında ise bir önceki yıla kıyasla yüzde 65 oranında artış meydana gelmiştir. Geçtiğimiz yıl baz alındığında ise bu sayı 426 olarak kayıtlara geçmiştir. Bunların 36'sını tankerler, yüzde 28'ini LNG gemileri, yüzde 15'ini konteyner gemileri ve yüzde 20'sini de buzkıran gemiler teşkil etmektedir. Rusya bayraklı gemiler bu toplamın yaklaşık yüzde 60'ını oluşturmaktadır. Söz konusu artış eğiliminin sonraki yıllarda da devam edeceği tahmin edilmektedir. Kuzeye doğru buzullarla karşılaşma ihtimalinin fazla olmasından dolayı genel olarak söz konusu güzergâh üzerindeki seyrüsefer dönemi temmuz ayının başından Kasım ayının ikinci yarısına kadar devam edebilmektedir.³¹

5. SONUÇ

Arktik coğrafyasının özellikle son 15 yıllık dönemden bu yana önemli ölçüde jeostratejik açıdan ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir. Yüksek Kuzey'in çeşitli nedenlerle açıklayabileceğimiz önemdeki artışta iki başlığın diğerlerine kıyasla daha ön planda olduğunu söyleyebiliriz. Şüphesiz bu başlıklar bölgenin stratejik enerji kaynakları bağlamındaki varlığı kanıtlanan rezervlerle birlikte iklim değişikliğinin bir sonucu olarak kullanılabilir hale gelmeye başlayan yeni deniz ticaret güzergâh ve yollarıdır. Dolayısıyla Arktik'in yeni dönemin jeopolitik oyunun satranç tahtası haline gelmesini bu iki unsur temelinde ele almak mümkündür.

Enerji bağlamında ele alındığında Arktik coğrafyasının niteliksel açıdan önemli bir değişim sürecine girdiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda bölgedeki varlığı kanıtlanan kaynaklar ve yeni ulaşım yollarının kullanılabilir hale gelmesini bu değişim sürecinin temel dinamikleri olarak nitelendirmek mümkündür. Ama yine de ön plana çıkan dinamiklerin birbiriyle bağlantılı olsa da bölgenin farklı niteliklerini gün yüzüne çıkardığı görülmektedir. Birbirlerinin yerine kullanıldığına tanıklık edilmesine karşın aslında farklı karşılıkları ifade eden "Hub" ve "Koridor" gibi nitelikleri bu kapsamda ele almak mümkündür. Bu noktadaki soru işareti, Arktik coğrafyasının enerji bağlamında yakın gelecekteki niteliğinin ne olacağına yöneliktir.

³¹ Limon, O., "Arktika Jeopolitiği-2: Sorunlar ve Anlaşmazlıklar, Bölge ve Bölge Dışı Aktörlerin Stratejileri", *Efe Akademi*, İstanbul, 2020, s. 35

Eldeki veriler ışığında söz konusu soruları tam anlamıyla olmasa da rasyonel öngörülerle cevaplandırmak mümkündür. Öyle ki söz konusu öngörülerin rasyonelliği bölgenin niteliğinin geleceğiyle ilişkili literatürde genel kabul göreceğini iddia etmek yanlış değildir.

Enerji bağlamında Arktik coğrafyasının gelecekteki niteliğine ilişkin hub ve koridor olmak üzere iki olgu ön plana çıkmaktadır. Literatür çalışmalarında da bu iki olguya sıklıkla referans yapılması söz konusu düşünceyi desteklemektedir. Buna karşın literatürde henüz bir görüş birliğine varılmadığının da altını çizmek gerekmektedir. Fakat çalışma kapsamında rasyonel nitelikteki bir takım sonuçlara ulaşmak mümkündür. Bu bağlamda yakın gelecekte Arktik coğrafyasının ön plana çıkan niteliğinin “koridor” olgusu çerçevesinde şekillenmesi yüksek ihtimaldir. Elde edilen verilerin analizinden ulaşılan sonuç bu yöndedir. Çünkü enerji merkezi olabilmek için Arktik coğrafyasındaki rezervler kapsamındaki faaliyetlerin henüz istenen düzeyde olmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra bölgede yürütülen faaliyetlerin çeşitli nedenlerle sıklıkla kesintiye uğraması ya da projelerin iptal edilmesi süreklilik bağlamında ciddi bir sorun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgedeki enerji faaliyetleri bağlamında en aktif aktörlerin başında gelen Rusya'nın maruz kaldığı yaptırımlar ise cabasıdır. Dolayısıyla LNG faktörü dışarıda bırakıldığında petrol ve doğal gazla bağlantılı olarak yakın gelecekte bölgenin bir enerji merkezi haline gelmesi son derece güçtür. Bu bağlamda bölgenin enerji merkezi haline gelmesinden söz edebilmek için en başta zorlu şartlara uyum sağlanması, faaliyetlerde sürekliliğin olması ve yaptırımların kaldırılması gerektiğini söyleyebiliriz. Tüm bunlar ışığında Arktik bölgesinin yakın gelecekte Hub'dan ziyade enerji koridoru niteliğiyle ön plana çıkacağını ifade etmek mümkündür. Özellikle KDY ile bağlantılı gelişmeler, enerji faaliyetleriyle karşılaştırmalı olarak ele alındığında bu yöndeki bir sonuca ulaşmak mümkündür. Dolayısıyla deniz yolu taşımacılığı kapsamındaki gelişmelerin Arktik'in yakın gelecekte enerji koridoru olarak anılmasında önemli rol oynadığını söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Belet, N., "Avrupa Enerji Birliği (AEB) ve Türkiye'nin Bölgesel Enerji Hub'ı Olabilirliği: Fırsatlar ve Zorluklar", *International Conference on Eurasian Economies*, (2016), ss- 190-199.
- BP, *Statistical Review of World Energy 70th Edition 2021*, (2021).
- Erkan, A.Ç., ve Eminoğlu, A., "Grand Strateji Olarak Kuşak ve Yol İnişyatifinde Arktik: Kutup İpekyolu'nun Çin-Rusya Enerji İş Birliğindeki Rolü", *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, (2019), Kutuplar Özel Sayısı, ss. 145-173.
- Eurasia Group, *Opportunities and Challenges For Arctic Oil and Gas Development*, Wilson Center, Washington D.C., (2014).
- Gricius, G., "Geopolitical Implications of New Arctic Shipping Lanes", *The Arctic Institute*, <https://www.thearcticinstitute.org/geopolitical-implications-arctic-shipping-lanes/>, Erişim Tarihi: 26.12.2021.
- Headland, R. K. "Transits of The Northwest Passage to End of the 2021 Navigation Season", <https://www.spri.cam.ac.uk/resources/infosheets/northwestpassage.pdf>, Erişim Tarihi: 26.12.2021.
- Heininen, L., Alexander, S. ve Yarovoy, G., "Russian Strategies In The Arctic: Avoiding A New Cold War", *Valdai Discussion Club Report*, (2014).
- Henderson, J., "Russian LNG: Becoming a Global Force", *Oxford Institute for Energy Studies*, NG 154, (2019), Oxford.
- Kavas, A. Y., "Soğuk Savaş Sonrası Arktika Bölgesi Jeopolitiği ve Bölgesel İşbirliği Potansiyeli", *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, (2019), Kutuplar Özel Sayısı, ss. 25-44.
- Limon, O., "Arktika Jeopolitiği-2: Sorunlar ve Anlaşmazlıklar, Bölge ve Bölge Dışı Aktörlerin Stratejileri", *Efe Akademi*, (2020), İstanbul.
- Limon, O., "Arktika Jeopolitiği-1: Jeopolitik Durum, Küresel İklim Değişikliği ve Yeni Enerji Havzaları", *Efe Akademi*, İstanbul, (2020).
- Limon, O., "Yeni Enerji Havzalarının Ortaya Çıkmasının Kuzey Kutbu Arktika Jeopolitik Konumuna Etkileri", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler A.B.D*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edirne, (2020).
- Mohammadi M., Noorollahi Y. ve Mohammadi-Ivatloo B. "An Introduction to Smart Energy Systems and Definition of Smart Energy Hubs", İçerisinde Mohammadi-Ivatloo B., Jabari F. (eds), *Operation, Planning, and Analysis of Energy Storage Systems in Smart Energy Hubs*, Springer, 2018, Cham.

- Petform, Türkiye Doğal Gaz Ticareti Üssünün/Borsasının Geliştirilmesi, http://docs.petform.org.tr/docs/report_10_turkish_natural_gas_market_report_son_18122013.pdf, Erişim Tarihi: 24.12.2021.
- Rosneft, Offshore Project, <https://www.rosneft.com/business/Upstream/Offshoreprojects/>, Erişim Tarihi: 31.12.2021.
- Rosneft, Press Releases, <https://www.rosneft.com/press/releases/item/208377/>, Erişim Tarihi: 31.12.2021.
- Seval, H. F., “Arktik Bölgede Uluslararası Siyasi Düzen: Teorik Bir Yaklaşım”, *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, (2019), Kutuplar Özel Sayısı, ss. 1-24.
- Vardar Tutan, E., ve Arpalier, S., “Uluslararası İlişkilerde Yeni Rekabet Alanı Olarak Arktik”, *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, (2020), ss. 21-59.
- Zambak, M., ve Akay, A. B., “Bir Çekim Merkezi Olarak Arktika’nın Çin Ekonomisi Açısından Önemi: Seçilmiş Endüstrilere Yönelik Bazı Çıkarımlar”, *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, (2019), Kutuplar Özel Sayısı, ss. 92-121.